

AKTUÁLNE PROBLÉMY CHOVU NORIKA MURÁNSKEHO TYPU V Š. P. LESY SR

Vladimír ŠMELKO

**LESY SR, š.p., Odštepnyý závod Revúca, 050 80 Revúca
vladimir.smelko@lesy.sk**

Ak sa niekedy hovorilo, že chov koní patrí k základným odvetviám poľnohospodárskej výroby, dnes táto rokmi proklamovaná veta nemá svoje opodstatnenie.

Kone, ktoré sa kedysi vo veľkej miere uplatňovali v poľnohospodárskej prvovýrobe a ktoré sa uplatňovali aj v armáde, postupne strácali na význame v tejto sfére. Modernizácia armády a dynamický rozvoj mechanizácie s využitím komplexnej techniky pri zvyšovaní pracovnej produktivity v poľnohospodárskej výrobe prispeli k znižovaniu celkového stavu koní, ba priam takmer k ich likvidácii.

K zníženiu stavu koní a k celkovému poklesu úrovne chovu došlo v minulom období aj tzv. transformáciou chovu v takých podnikoch ako boli Motešice, Nový Tekov, Šamorín či Veľký Šariš. Bohužiaľ v tomto prípade platí, že slovo transformácia je synonymom slova likvidácia.

Chov koní prešiel výraznou zmenou svojej funkcie, ktorú si vyžiadali celospoločenské zmeny. Napriek tomuto konštatovaniu nemožno povedať, že význam chovu koní možno vo všeobecnosti bagatelizovať. Práve naopak.

Toto odvetvie je významnou súčasťou nášho života. Jeho význam vzrastá úmerne so záujmom najmä mladej generácie o športové a rekreačné jazdenie, s ekologizáciou obhospodarovania lesov a aj s narastajúcou túžbou ľudí po relaxe v prírode, čo prispieva k rozvoju agro a lesoturistiky. Nové uplatnenie získavajú kone v zdravotníctve – v hipoterapii.

Chov koní prechádza v poslednom období zložitým obdobím, najmä z pohľadu ekonomických ukazovateľov. Z tohto aspektu je treba trvale venovať pozornosť predovšetkým sklbeniu poznatkov vedy a praxe. Nevyhnutnosťou je uplatňovanie najnovších poznatkov z oblasti výživy, reprodukcie, hodnotenia výkonnosti a vlastností koní, hodnotenia exteriéru. Možno povedať, že sa tu uplatňujú poznatky všetkých biologických disciplín.

Špecificky významným činiteľom, ktorým sa chov koní líši od chovu iných hospodárskych zvierat je dlhý generačný interval. Z toho vyplýva, že chovateľská a šľachtiteľská práca je dlhodobá.

Využitie koní v lesnom hospodárstve má svojich odporcov i zástancov. Faktom však zostáva, že napriek vysokému stupňu mechanizácie nie je možné priblížiť modernými mechanizačnými prostriedkami všetku vyťaženú drevnú hmotu. Súvisí to predovšetkým s terénymi a klimatickými podmienkami. Boli, sú a aj budú ťažko prístupné terény, kde jediným možným variantom približovania dreva bude použitie konských záprahov. V súčasnosti je v lesníctve vysoko preferované prírode blízke obhospodarovanie lesov, jemnejšie výchovné a obnovné postupy (zhrnuté pod označením PRO SILVA) a využitie koní je tam prioritné. Na Slovensku kvôli prírodným podmienkam je potrebné ročne priblížiť koňmi 8 – 10 % všetkého vyťaženého dreva. Význam chladnokrvných koní bude narastať aj pri približovaní dreva v chránených oblastiach a národných parkoch. Kôň sa

dokáže obratne pohybovať na strmých svahoch, na rozbahnenom teréne, zľadovatených miestach. Vykonáva prácu v podmienkach pre traktor nevýhodných a pritom neprodukuje s prírodou nezlučiteľné znečistenie prostredia.

Starostlivosť o kone je špecifickou oblasťou. Vyžaduje si celého človeka, nehladiaceho na svoj voľný čas, človeka, ktorý vykonáva svoju prácu s láskou a úctou k nemému tvorovi, ktorý sa mu za to odvdáča svojou obetavou prácou.

Ostáva otázkou či objednávateľa prác pre konské poľahy budú ochotní zaplatiť za prácu v sťažených podmienkach primeranú cenu a či vieme vytvoriť zodpovedajúce podmienky pre chovateľov koní. Tieto dva aspekty sú vzájomne prepojené. Ak nebudú v súlade, môže dôjsť k dvom extrémnym situáciám- budú ľudia ochotní pacovať s koňmi, ale nebudú kone alebo budú kone a nebudú ľudia ochotní a schopní sa venovať tejto práci.

Prax ukázala, že pri približovaní dreva v strmých, ťažko prístupných terénoch s veľkým výškovým prevýšením, kde sa vyžaduje obratnosť a odolnosť voči nepriaznivým podmienkam je najlepšie využiteľný kôň norický.

Pôvod norického koňa sa viaže k starorímskej alpskej provincii Noricum, ktorá sa nachádzala približne na území dnešného Rakúska. Význam tejto provincie spočíval v obchode so soľou. Cez toto územie prechádzali karavány nosných koní a vozov, zásobujúce soľou väčšinu územia Rímskeho impéria.

Norik vďačí za svoj rozvoj rímskemu pragmatizmu. Rimania vedeli na chove koní zarábať a na území svojej obrovskej ríše budovali žrebčiny, ktoré ich zásobovali koňmi.

Predkovia norika boli pravdepodobne príbuzní ťažkých bojových koní, ktoré sa chovali neďaleko dnešného Salzburgu a slúžili na ťahanie vozov a nosenie nákladov.

Podľa dostupných informácií sa v šestnástom storočí uskutočnili pokusy zlepšiť norický chov taliansko-španielskymi žrebcami. Tieto pokusy však vyzneli negatívne tak isto ako neskorší pokus o prílev krvi holštajnských, clydesdalských a normandských žrebcov.

Chov norika sa v dvadsiatom storočí rozšíril okrem svojej pôvodnej vlasti aj do iných krajín a vzhľadom k určitej uzatvorenosti v jednotlivých chovných oblastiach a vplyvom prostredia a spôsobu odchovu sa vytvorili viaceré rázy tohto plemena. Jednotlivé rázy sú typovo odlišné, napríklad norik bavorský je mohutnejší ako norik rakúsky.

Najznámejšími typmi sú napríklad norik tirolský, štajerský, bavorský, sliezsky a na Slovensku norik muránsky.

Norik je kôň stredného až väčšieho rámca. Je obľúbený pre svoju výkonnosť a pevnú konštitúciu. Práve konštitúcia je najdôležitejším selekčným kritériom pri jeho chove.

Norik má predĺženú dobu ontogenézy, je to kôň dlhoveký.

Norik sa chová v niekoľkých líniah – Diamant, Nero, Elmar, Vulkan a Schaunitz. Zakladateľom línie Diamant bol žrebec Bravo, narodený roku 1877, línie Nero žrebec Optimus nar. r. 1885, línie Elmar žrebec Arnulf nar. r. 1886, línie Vulkan žrebec Vulkan nar. r. 1887 a zakladateľom línie Schaunitz bol žrebec Amor nar. r. 1888.

Norický kôň je najtypickejším predstaviteľom skupiny koní západných, okcidentálnych. Táto skupina sa líši od koní východného typu robustnejšou telesnou stavbou. Aj toto plemeno prešlo vplyvom vonkajších podmienok dlhodobým vývojom. Dnes je norické plemeno upevnené a zreteľne definované.

Jedným z významných chovateľov koní, nielen v rámci Slovenskej republiky, sú LESY SR, š. p., ktorý sa zaoberá chovom chladnokrvných koní – Norika muránskeho typu.

Chov koní sa realizuje na OZ Revúca, Stredisku chovu koní Dobšiná.

Chov koní na Veľkej Lúke na Muráni vznikol r. 1950. Podnetom k jeho založeniu bola potreba produkcie koní pre lesné hospodárstvo a armádu.

Pretože toto stredisko nebolo kapacitne postačujúce na odchov potrebného počtu koní, do r. 1956 sa vybudovali ďalšie 4 strediská – Paseky, Dobšinská Ľadová Jaskyňa, Dobšiná a Betlanovce.

Dnes je chov sústredený na dvoch strediskách – v Dobšinej a Veľkej Lúke pri Muráni.

Počas svojej existencie je pre žrebčín charakteristická niekoľkonásobná zmena chovného cieľa ako výsledok meniacich sa požiadaviek na exteriér a úžitkovosť ťažných koní zo strany lesných závodov.

V chove koní na Muráni rozlišujeme 3 základné etapy, ktoré nie sú presne časovo ohraničené a navzájom sa prelínajú.

1. Chov hucula v čistokrvnej forme
2. Zmohutňovací proces hucula krížením s plemenami fjord, hafling a norik
3. Chov norika

Prvá etapa je charakteristická pre päťdesiate roky. Základom chovu bolo stádo huculských kobýl, resp. kobýl huculského typu, vykúpené zo zemskeho chovu východného Slovenska. V polovici 50-tych rokov požadovali lesné závody kone s väčším telesným rámcom a väčšou hmotnosťou. Preto sa pristúpilo k zmohutňovaciemu procesu hucula krížením s plemenami fjord, hafling a neskôr plemenom norik. Cieľom takéhoto kríženia začiatkom 60-tych rokov bolo vytvorenie nového plemena – slovenský horský kôň. Tento produkt mal mať mohutnejší telesný rámec pri zachovaní dobrých úžitkových vlastností huculského plemena. Zámer sa čiastočne podarilo dosiahnuť, ale pretože nie sú podklady vyhodnocujúce celý proces a nedosiahla sa tvarová a typová vyrovnanosť podľa šľachtiteľského cieľa, nemôžeme hovoriť o samostatnom plemene.

Koncom 60-tych rokov sa pristúpilo k nákupu chladnokrvných kobýl z Čiech a Moravy, ktoré sa pripúšťali importovanými norickými žrebcami, ich potomkami, ako aj žrebcami z vlastného chovu.

V druhej polovici 70-tych rokov boli v plemenitbe použité žrebce plemena sliezsky norik.

Začiatkom 80-tych rokov bola v spolupráci s Výskumnou stanicou pre chov koní v Slatiňanoch vypracovaná koncepcia „Rozvoja chovu koní na Muráni pre roky 1984 – 1990“. Podľa tejto koncepcie je potrebné sa zamerať na chov norika v čistokrvnej forme, ktorý plne vyhovuje požiadavkám lesného hospodárstva. V roku 1991 bola vypracovaná „Koncepcia chovu koní na SCHK Dobšiná“, ktorá bola aktualizovaná v roku 1993.

Práve osemdesiate roky sú začiatkom uskutočňovania schváleného koncepčného a konsolidačného zámeru chovu koní na Muráni, s cieľom realizovať postupne prevodné kríženie v tej dobe heterogénneho stáda matiek. Tento zámer zohľadňuje požiadavky lesnej prevádzky. Schváleniu koncepcie prevodného kríženia použitím norických žrebcov viedol rad aspektov. Jedným z nich bola aj skutočnosť, že realizácia trojplemenného kríženia nepriniesla požadovaný efekt, nakoľko výsledný materiál nedosahoval parametre požadované odberateľmi. Do plemenitby sa od tohto obdobia zaraďovali len plemenníci, typickí pre dané plemeno.

Od roku 1983 sa pravidelne realizujú bonitácie plemenného materiálu a od roku 1988 sa do plemenitby zaraďujú len jedince po absolvovaní skúšok výkonnosti.

Cieľom chovu je produkcia kvalitných, ľahko ovládateľných koní, použiteľných v lesnej prevádzke, poľnohospodárstve, agroturistike a produkcia plemenných žrebco v pre krajinský chov.

Chovateľský program plemena Norik muránskeho typu sa riadi Štatútom plemennej knihy tohto plemena.

Tento program je realizovaný vybranými chovateľskými metódami, hodnotením exteriéru, výkonnosťnými skúškami, stanovením plemennej hodnoty a selekčnými opatreniami.

Do chovateľského programu sú zahrnuté všetky žrebce a kobyly zapísané v plemennej knihe.

Cieľom chovateľského programu je zabezpečenie a sústavné skvalitňovanie genetickej úrovne celej populácie. Základné vlastnosti plemena a jeho požadovanú úroveň určuje chovný cieľ a štandard plemena.

Chovná oblasť Norika muránskeho typu je vymedzená územím Slovenskej republiky.

Chovným cieľom je chladnokrvný kôň dospievajúci vo štvrtom - piatom roku, stredne veľkého obdĺžnikového rámca, s dobrým osvalením. Hlava je ťažšia, s výrazným okom, krk stredne dlhý, stredne vysoko nasadený, s mierne výrazným kohútikom, lopatka dobre uhľovaná. Hrudník je priestranný, stredne hlboký, dlhší a oválny, panva oválna, zadok sklonený. Je to kôň silný, kostnatý, suchý, kopytá pevné, pružné, dobre utvárané. Klíby sú menej výrazné, sponka krátka, pevná.

Norik muránskeho typu je pracovitý a dobre ovládateľný kôň, primeraného temperamentu, dobrého charakteru, dobre živiteľný, pohyblivý, so stredne priestornou chôdzou. Vhodný je najmä pre horské oblasti.

V Štatúte plemennej knihy sú uvedené minimálne a priemerné základné telesné miery koní vo veku 4 rokov.

Pred zaradením do plemenitby musia jedince absolvovať výkonnosťné skúšky, ktoré pozostávajú z hodnotenia exteriéru a výkonnosti. Pri posudzovaní exteriéru sa hodnotí najmä plemenný typ, pohlavný výraz, telesná stavba a celkový súlad koňa.

Pri posudzovaní výkonnosti sa posudzuje predovšetkým charakter, konštitučná tvrdosť, temperament, ochota k práci, korektnosť a pravidelnosť chôdze a ovládateľnosť.

Chov koní v rámci LESOV SR, š. p. sa realizuje na OZ Revúca na Stredisku chovu koní Dobšiná. SCHK Dobšiná má dva hospodárske dvory. V Dobšinej sú ustajnené plemenné žrebce, plemenné kobyly so žriebätami do odstavu a kobyly od jedného roka do predaja, resp. zaradenia do stáda matiek. Na Veľkej Lúke sú ustajnené žriebätá od odstavu do jedného roka bez rozdielu pohlavia a žrebce a valachy od jedného roka do predaja.

Prevádzkové objekty a obhospodarované územie je umiestené v dvoch národných parkoch – Národnom parku Slovenský raj a Muránska planina. Už sama táto skutočnosť vyžaduje od chovateľa realizáciu mimoriadnych opatrení pri zabezpečení chovu koní. A niektoré tieto opatrenia zabezpečujúce režim platný pre chránené územia vyžadujú ďalšie finančné prostriedky. Treba podotknúť, že spolupráca s vedením obidvoch národných parkov je dobrá. Obidve strany rešpektujú vzájomné pripomienky a hľadajú možnosti ako eliminovať prípadné negatívne dopady chovu koní na prírodu.

Hospodársky dvor Dobšiná sa nachádza v oblasti mierne teplej a vlhkej so strednou zimou. Priemerná ročná teplota je 7,8 °C a priemerný ročný úhrn zrážok je 600 – 650 mm. Priemerný úhrn teplôt za vegetačné obdobie je 14 – 15 °C a priemerný úhrn zrážok za vegetačné obdobie je 500 – 550 mm.

Po stránke geomorfologickej sa stredisko nachádza v severnej časti Gemerského Rudohoria. Táto oblasť je charakteristická veľmi členitým terénom so strednou a silnou svahovitosťou. Medzi jednotlivými údoliami sa vyskytujú náhorné plošiny. Priemerná nadmorská výška poľnohospodárskych pozemkov je asi 850 m.n.m. Z pohľadu pôdných pomerov podstatnú časť tvoria hnedé pôdy podzolové s plytkou pôdou.

Hospodársky dvor Veľká Lúka sa nachádza v oblasti chladnej a vlhkej. Priemerná ročná teplota je 5,5 °C a priemerný ročný úhrn zrážok je 950 mm. Priemerná teplota za vegetačné obdobie je 11,5 °C a priemerný úhrn zrážok za vegetačné obdobie je 550 mm.

Územie Veľkej Lúky po geomorfologickej stránke patrí do Muránskej planiny. Reliéf terénu je členitý. Priemerná nadmorská výška pozemkov je 1100 m.n.m. Podstatnú časť pôdotvorného substrátu tvoria vápence, typické pre toto krasové územie. Poľnohospodárske pôdne typy obsahujú v rôznej miere prímes dolomitického vápenca.

Z tohto prehľadu o klimatických podmienkach je zrejmé, že výroba objemových krmív z trvalých trávnych porastov nie je jednoduchá.

V rámci rastlinnej výroby zabezpečujeme výrobu sena v množstve 350 – 400t. Na výrobe sena sa podieľajú 5 pracovníci. Poľnohospodárske pozemky sa obhospodarujú extenzívne, obnova trvalých trávnych porastov sa neprevádza. Priemerné ha výnosy sa pohybujú cca okolo 20 q/ha.

Stredisko chovu koní neobhospodaruje ornú pôdu, preto celú potrebu jadrových krmív a slamy zabezpečujeme nákupom. Najmä pri nákupe slamy sa vyskytujú problémy, jednak čo sa týka množstva, kvality, ale aj dovoznej vzdialenosti.

Pri hodnotení živočíšnej výroby treba spomenúť niekoľko aspektov.

V súčasnom období chováme 210 ks koní. Zároveň treba podotknúť, že boli roky, keď ich bolo aj 350 ks.

Počet kobýl v základnom stáde matiek bol v r. 1988 vyše 110 ks, v posledných rokoch sa stabilizoval na úrovni 50 – 55 kobýl. Ku koncu roka je predpoklad, že sa počet kobýl mierne zníži vyradením z chovu pre vysoký vek.

Pri hodnotení percenta gravidity môžeme konštatovať, že v tejto oblasti dosahujeme dobré výsledky. Za posledné roky sa nám podarilo stabilizovať percento gravidity nad 80 %, pričom nemáme ústavného veterinára.

Samozrejme každej kobyly je venovaná individuálna starostlivosť, čo sa týka sledovania pohlavného cyklu.

Mladé kobyly pred zaradením do chovu absolvujú skúšky výkonnosti. Za posledné tri roky bolo zaradených do chovu 17 mladých perspektívnych kobýl. Z toho 14 kobýl skončilo v triede E a 3 kobyly v triede 1. To je dôkaz, že zaradovaniu kobýl do základného stáda a príprave výkonnostných skúšok sa venuje náležitá pozornosť.

Pri odchove žriebät do odstavu sa nevyskytujú vážne problémy. Percentuálny úhyn žriebät do odstavu za posledné tri roky bol 4,6 %.

Na Stredisku chovu koní Dobšiná sa 2x ročne uskutočňujú bonitácie a v rámci jesennej bonitácie aj výkonnostné skúšky. V zápisniciach z bonitácií sa konštatuje dodržiavanie zoohygienických a zooveterinárnych predpisov. Nevyskytujú sa ani závažné zootechnické nedostatky.

Pri odchove mladých koní môžeme konštatovať niektoré špecifiká tohto chovu.

Žriebäť už od veku dvoch mesiacov chodia na pastvu vzdialenú niekoľko kilometrov.

Mladé kone od jedného roka sú v období od polovice mája do konca októbra na vonkajších pastvinách, kde sú celé leto vystavené vonkajším poveternostným vplyvom. Starajú sa o nich ošetrovatelia, ktorí sú ubytovaní v maringotkách bez elektriny a vody, tak ako pred desiatkami rokov. Kone chodia denne za vzdialenou pastvou a v noci sú ustajnené v ohradách bez prístrešku. Takéto náročné podmienky zvyšujú odolnosť ich organizmu.

Každodenný pohyb na pastve umožňuje nadobudnutie výbornej pohyblivosti a prirodzenej obratnosti, čo je dôležitým predpokladom pri využití týchto koní pri práci v lese.

Takýto odchov prináša so sebou aj nevýhodu. Kone sú v tomto období bez jadrového krmiva. Tento deficit vo výžive má za následok neskoršie dospievanie a má vplyv aj na utváranie exteriéru. Môžeme konštatovať, že najmä z tohto dôvodu je norik muránsky menej mohutný ako norik rakúsky.

V posledných rokoch sme deficit jadrového krmiva u časti mladých koní riešili vytvorením samostatného stáda mladých kobyliek vo veku 1 – 1,5 roka, ktorým sa jadrové krmivo podávalo aj počas letného obdobia. Bohužiaľ ekonomická situácia nás prinútila od toho kroku upustiť.

Takýto odchov mladých koní môžeme charakterizovať aj ako polodivoký, pretože mladé kone, ktoré sú v lete na pastve, sú v zime ustajnené voľne, bez priväzovania. K priamemu styku s človekom prichádzajú v podstate len dvakrát ročne pri jarnom a jesennom meraní a vážení.

Obe strediská, Dobšiná aj Veľká Lúka ležia na samote vzdialenej niekoľko kilometrov od civilizácie. Aj preto sa stretávame s problémom zabezpečenia kvalitných ošetrovateľov. Ľudia, ktorí tu pracujú, v drvivej väčšine vykonávajú svoju prácu z lásky k svojmu povolaniu.

Som presvedčený, že adekvátnejšie finančné ohodnotenie práce, či už robotníkov, ale aj pracovníkov THZ by bolo určitou morálnou satisfakciou za čas strávený pri koňoch a prispelo by aj k popularizácii tohto povolania.

Aj chov koní na Muráni prechádza zložitým obdobím z pohľadu ekonomických ukazovateľov. Zvyšujúce sa ceny energií, nákladov na zabezpečenie veterinárnych opatrení a mnohých iných vstupov do výroby zvyšujú náklady na kŕmny deň, pričom predajná cena koní nestúpa.

Bohužiaľ budúcnosť chovu Norika muránskeho typu v rámci LESOV SR š. p., nie je len v rukách chovateľov.

Podľa Výnosu MP SR o poskytovaní podpory v oblasti poľnohospodárstva, potravinárstva a lesného hospodárstva sme boli oprávnení poberať dotácie v živočíšnej výrobe aj v rokoch 2004 – 2006.

Od roku 2007 sú LESY SR, š. p. podľa Metodického pokynu k Výnosu MP SR o poskytovaní dotácií na zachovanie historicky významného genofondu koní konkrétne spomenuté ako možný príjemca dotácií. Reálna skutočnosť za posledných päť rokov bola takáto: v rokoch 2006 a 2008 LESY SR, š.p. nedostali ani korunu, za roky 2004 a 2005 spolu 62 tis. Sk, jedine v r. 2007 LESY SR, š.p. dostali vyše 3 mil. Sk.

K rozvoju chovu Norika muránskeho typu v krajinskom chove by mala prispieť aj dotačná politika. Finančne by mali byť podporované len jedince spĺňajúce po stránke pôvodu podmienky zápisu do plemennej knihy Norika muránskeho typu tak, ako je to uvedené v štatúte plemennej knihy.

Chov Norika muránskeho typu bol v r. 1995 uznaný za šľachtiteľský chov a v r. 1997 bol vyhlásený za chránený chov. Kone z tohto chovu získavajú pravidelne ocenenia na rôznych výstavách.

Chov koní vo všeobecnosti nie je lacná záležitosť. Jeho návratnosť je síce ťažko priamo vyčísliteľná, ale nesmieme zabudnúť, že kultúra národa sa nehodnotí len materiálnymi hodnotami, ale aj tým, ako sa vie postarať o svoje kultúrne a prírodné bohatstvo. A súčasné stádo plemenných kobýl, plemenných žrebcov a mladých koní predstavuje nielen materiálnu, ale aj veľkú biologickú a kultúrnu hodnotu.

Zoznam použitej literatúry

1. Druml, T., 2006: Das Noriker Pferd
2. Dušek, J., 1999: Chov koní
3. Edwards, E. H., 1997: Obrazová encyklopédia koní
4. In: LESY SR, š. p., 2000: 50 rokov chovu koní na Muráni
5. ZCHKS-družstvo, 2006: Štatút plemennej knihy plemena Norik muránskeho typu
6. Fedáková, 1988: Plán zužitkovania organických hnojív na LZ Revúca